

Vaal kokerbeertje en Gepluimde snuituil nieuw voor de Limburgse fauna

Paul Vossen, Proosdijweg 73, 6214 RK Maastricht, e-mail: paulvossen1@yahoo.com

Hoewel de laatste decennia sprake is van een grootschalige achteruitgang van nachtvlinders in Nederland en andere delen van Europa (ELLIS *et al.*, 2013), is er af en toe ook een lichtpuntje te melden. Door areaaluitbreiding van zowel Vaal kokerbeertje (*Eilema caniola*) als Gepluimde snuituil (*Pechipogo plumigeralis*) zijn deze soorten nu ook in Limburg waargenomen. De opwaartse trend met betrekking tot de verspreiding van deze twee soorten in België en Nederland wordt in dit artikel besproken.

INLEIDING

Tot en met 2011 zijn in Nederland ten minste 841 soorten macro-nachtvlinders vastgesteld. Van 70 soorten bestaat het vermoeden dat ze zijn verdwenen. Daar staat tegenover dat sinds 1900 ten minste 117 soorten nieuw in Nederland zijn waargenomen. Het is dan ook niet zozeer het aantal soorten dat zorgen baart, maar de grote achteruitgang in aantallen van bepaalde soorten, en dan met name in de laatste decennia. Slechts 295 soorten macronachtvlinders worden beschouwd als niet bedreigd (ELLIS *et al.*, 2013). Voor twee recente nieuwkomers zijn de vooruitzichten echter wel gunstig: het Vaal kokerbeertje en de Gepluimde snuituil.

VAAL KOKERBEERTJE

Het Vaal kokerbeertje behoort tot de familie van de Spinneruilen (Erebidae). Drie geslachten hebben soorten die veel op elkaar lijken: *Cybosia* en *Lithosia* met ieder één soort en *Eilema* dat in Nederland naast het Vaal kokerbeertje nog zes andere soorten telt. Alle *Eilema* soorten hebben smalle voorvleugels die ze in rust plat boven hun lichaam houden of er omheen draperen. De rupsen leven van (korst)mossen en algen die groeien op bomen, rotsen, muren, in vochtige lage vegetatie of op de grond

(WARING & TOWNSEND, 2015). De herkenning van het Vaal kokerbeertje is vrij eenvoudig; in ruststand is het draperen van de vleugels tot een smal langwerpig kokertje verder alleen kenmerkend voor Streepkokerbeertje (*Eilema complana*) en voor Klein kokerbeertje (*Eilema pygmeola*). Deze twee soorten hebben echter een vaalwitte tot lichtgele achtervleugel; de achtervleugel van het Vaal kokerbeertje is sneeuwwit (SKINNER, 2009) [figuur 1].

Het verspreidingsgebied van het Vaal kokerbeertje loopt van Europa tot Rusland en tot in Noord-Afrika. Vanaf Zuid-Engeland en Zuid-Ierland loopt de noordgrens op het vasteland grofweg van Noord-Frankrijk via Zuid-Duitsland naar Noord-Griekenland. In dit gebied is de soort algemeen (LERAUT, 2006).

De areaaluitbreiding in de ons omringende landen is opmerkelijk. Voor Engeland merkt SKINNER (2009) hierover op dat de soort zich recent spectaculair heeft uitgebreid, met name in de kuststreek van Zuid-Engeland. Bovendien immigreren ook lage aantallen vanaf het vasteland.

Ook in België is er sprake van een spectaculaire toename. In Vlaan-

jaar	Aantal waarnemingen	Aantal uurhokken
2008	7	2
2009	34	10
2010	19	8
2011	19	9
2012	62	15
2013	157	28
2014	264	52

TABEL 1

Ontwikkelingsverloop van Vaal kokerbeertje (*Eilema caniola*) in België (Bron: waarnemingen.be, nagekeken 18 maart 2015).

FIGUUR 1

Vaal kokerbeertje (*Eilema caniola*), nieuw voor Nederland en Limburg (foto: Paul Vossen).

FIGUUR 2

Gepluimde Snuituil (Pechipogo plumigeralis) sinds 2014 uitbreidend naar het oosten Maastricht. Op 17 juli 2015 werd daar opnieuw een exemplaar gevangen (foto: Paul Vossen).

waarneming was aan de rand van het centrum van Maastricht en past in de voorkeur van deze soort voor verstedelijk gebied.

Nummer drie volgde twee weken later op 5 oktober 2014 te Berkelaar-Echt, waar Ramon Hulsbosch eveneens een exemplaar met licht aantrok. Een melding van een exemplaar van 5 september 2014 te Oostburg, Zeeuws-Vlaanderen, betreft een niet-gevalideerde waarneming (bron: Noctua-bestand, 7 november 2014).

GEPLUIMDE SNUITUIL

De herkenning van de Gepluimde snuituil is eenvoudig door de combinatie van de donker gerande golflijn aan het uiteinde van de voorvleugel, de in vergelijking tot andere soorten brede, niervormige niervlek, en de aanwezigheid van een kleine ronde vlek (als het ware een ringvlek) tussen het halsstuk en de niervlek (WARING & TOWNSEND, 2015) [figuur 2].

Ook de Gepluimde snuituil is een recente nieuwkomer en behoort eveneens tot de familie van de Spinneruilen (Erebidae). In Nederland en België zijn 19 soorten snuituilen vastgesteld, verdeeld over elf geslachten. Het zijn zeer kleine tot middelgrote spinneruilen die gekenmerkt worden door lange tot zeer lange, omhoog gerichte palpen. Deze tastorganen bevinden zich naast de roltong en vormen samen met de roltong 'het snuitje' van de vlinder. Vrijwel zonder uitzondering zijn de dieren onopvallend grijs of bruin gekleurd en in rusthouding driehoekig van vorm.

Opmerkelijk is ook dat meerdere representanten van deze familie het goed lijken te doen. Zo werd de Dubbelstipsnuituil (*Hypena obstipalis*) in Vlaanderen in 2010 voor het eerst vastgesteld en Nederland volgde in januari 2015 met maar liefst drie overwinterende exemplaren in een bunkercomplex nabij Hoek van Holland (VLINDERNET, 2015). De Donkerbruine snuituil (*Idia calvaria*) werd na meer dan een eeuw zonder waarnemingen in 2008 weer vastgesteld in Nederland. Sindsdien zijn er nog twee waarnemingen toegevoegd.

Bij deze twee laatstgenoemde soorten is het echter maar de vraag of en hoe deze soorten in de toekomst hun areaal gaan uitbreiden, terwijl die trend bij de Gepluimde snuituil wel al duidelijk zichtbaar is. De soort komt voor in Zuid- en Midden-Europa en in Noord-Afrika en heeft zich sinds 1995 gevestigd in het Verenigd Koninkrijk, waar hij thans vaste voet aan de grond heeft (SKINNER, 2009). Vlaanderen volgde in 2000 (WARING & TOWNSEND, 2015) en tabel 2, afgeleid uit waarnemingen te vinden op waarnemingen.be, laat onmiskenbaar een positieve trend zien.

Terwijl de soort in Oost- en West-Vlaanderen vrijwel overal voorkomt, zijn er ten oosten van de lijn Antwerpen-Charleroi slechts enkele waarnemingen: Diepenbeek 15 juli 2014, Herk de Stad 17 september 2014, Linden 28 september 2014 en Opgrimbie 3 oktober 2014.

In Nederland is de opmars van de Gepluimde snuituil van iets la-

jaar	Aantal waarnemingen	Aantal uurhokken
2008	9	6
2009	23	13
2010	39	18
2011	52	23
2012	101	35
2013	178	54
2014	346	70

TABEL 2

Ontwikkelingsverloop van Gepluimde snuituil (Pechipogo plumigeralis) in België (Bron: waarnemingen.be, geraadpleegd op 25 maart 2015).

deren is de soort voor het eerst vastgesteld in 2008. Sindsdien zitten er grote populaties in zowel Oost- als West-Vlaanderen. De rupsen zitten massaal op muren en daken van huizen en kruipen om te verpoppen naar binnen, hetgeen lokaal voor overlast zorgt (NATUURBERICHT, 2014). In tabel 1 is de toename van het Vaal kokerbeertje in België duidelijk zichtbaar. Slechts 13 waarnemingen in elf uurhokken hebben betrekking op locaties ten oosten van de lijn Antwerpen-Charleroi en al deze waarnemingen zijn uit 2013 en 2014 (Waarnemingen.be).

Bij onze oosterburen is het niet veel anders. De 14 waarnemingen die bekend zijn ten noorden van Bonn zijn alle van na 2012, terwijl zuidelijker in de buurt van Koblenz al waarnemingen zijn van rond 1990. Dat maakt aannemelijk dat ook hier de soort zich recent noordwaarts heeft uitgebreid (NRW-Schmetterlinge-bw.de, 2015). Gelet op deze uitbreiding in noordelijke richting kon het niet uitblijven dat het Vaal kokerbeertje ook in Nederland zou worden vastgesteld. Dat gebeurde voor het eerst op 7 juni 2014 te Westdorpe in Zeeuws-Vlaanderen. Opmerkelijk is dat het een Belgische moderator was die aan de hand van de foto op waarneming.nl deze vlinder op naam bracht (Waarneming.nl).

Nummers twee en drie volgden snel. Op 23 september 2014 ontdekte de auteur een exemplaar dat rond twee 's nachts onhandig kwam aanvliegen op licht. De rechterondervleugel bungelde openstaand, hetgeen de determinatie vergemakkelijkte. Deze

tere datum; die begon namelijk op 28 september 2006 bij Waterlandkerkje in Zeeuws-Vlaanderen. Sindsdien heeft de soort zich verspreid over de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden. Buiten dit zuidwestelijk kustgebied zijn tot eind 2014 slechts drie waarnemingen bekend: op 14 augustus 2013 in het Noord-Hollands Duinreservaat bij Egmond en op 6 juli 2014 en 27 september 2014 in Maastricht.

De soort breidt zich dus via de kust in noordelijke richting uit, maar sinds afgelopen jaar lijkt het erop dat hij zich ook naar het oosten

uitbreidt. Mocht deze trend doorzetten, dan zal ook Duitsland deze soort binnenkort als nieuwkomer kunnen verwelkomen.

DANKWOORD

Ik wil Willem Ellis bedanken voor het beschikbaar stellen van data uit het Noctua-databestand.

Summary

EILEMA CANIOLA AND *PECHIPOGO PLUMIGERALIS* NEWLY FOUND IN THE PROVINCE OF LIMBURG

Two species of the moth family Erebidae have been expanding their distribution area in Belgium as well as in the UK during the last decade. The Hoary footman (*Eilema caniola*) is now well-established in the western part of Belgium, and has been found in three places in the Netherlands since 2014. In the same period, the Plumed fanfoot (*Pechipogo plumigeralis*) also became well-established in the western

part of Belgium and the south-western part of the Netherlands. This species seems to have been migrating in an easterly direction since 2014.

Literatuur

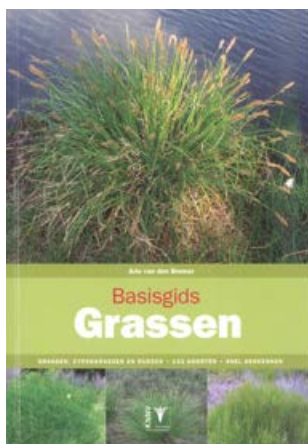
- ELLIS, W.N., D. GROENENDIJK, M.E. HUIGENS, M.G.M. JANSSEN, J. VAN DER MEULEN, E.J. VAN NIEUKERKEN & R. DE VOS, 2013. Nachtvinders belicht: dynamisch, belangrijk, bedreigd. De Vlinderstichting, Wageningen/Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.
- LERAUT, P., 2006. Moths of Europe. Volume I, Saturniids, Lasiocampids, Hawkmoths, Tigermoths. N.A.P. Editions, Verrières le Buisson.

- NATUURBERICHT, 2014. Is nieuwe vlindersoort Vaal kokerbeertje een blijver? 3 december 2014. www.natuurbericht.nl.
- NRW-SCHMETTERLINGE-BW.DE, 2015. Geraadpleegd 18 maart 2015. www.nrw-schmetterlinge.de.
- SKINNER, B., 2009. Colour identification guide to Moths of the British Isles. Apollo Books, Stenrup.
- VLINDERNET, 2015. Vlindernet 2, nieuwsarchief 6 februari 2015. <http://vlindernet.nl/actueel.php?id=1197&p=a&q=dubbelstipsnuituil>
- WARING, P. & M. TOWNSEND, 2015. Nachtvinders, de nieuwe veldgids voor Nederland en België. Kosmos uitgeverij, Utrecht/Antwerpen.

BOEKBESPREKING

BASISGIDS GRASSEN

VAN DEN BREMER, ARIE, 2015. KNNV-uitgeverij, Zeist. 172 pagina's met veel kleurenfoto's. ISBN 978 90 5011 511 7. Prijs: € 21,95. Verkrijgbaar via de boekhandel of via www.knnvuitgeverij.nl.

De omslag van de Basisgids Grassen belooft dat dankzij het boek grassen, cypergrassen en russen, in totaal 143 soorten, snel te herkennen zijn. Het werkt als een soort fotoboek, waarbij het natuurlijk vooral van belang is de verschillende soorten te kunnen herkennen aan de hand van hun uiterlijk. Per soort zijn er diverse foto's opgenomen, doorgaans vijf tot zeven. Er zijn foto's van de gehele plant in zijn habitat, van de bloeiwijze, de vruchten, het tongetje of de oortjes, en soms ook van dwarsdoorsneden van blad of stengel. Zoals bij veel fotograferen bekend, is het fotograferen van grassen geen sinecure. Dat blijkt ook weer in dit boek. De habitusfoto's zijn niet altijd geslaagd; vaak zijn de soorten van bovenaf gefotografeerd waardoor de bloeiwijze, die vaak toch redelijk kenmerkend is, in de groene massa wegvalt. Ook is het habitat waarin de soorten gefotografeerd zijn niet altijd kenmerkend. Veel sprekender zijn de opnames van de bloeiwijze die vaak wel een goede herkenning mogelijk maken.

Het boek bestaat uit drie hoofdstukken: de grassen, de cypergrassen en de russen. Ieder hoofdstuk begint met een korte inleiding waarin de verschillende voor die groep kenmerkende onderdelen van de plant worden beschreven. Daarna volgen de fotopagina's die grotendeels steunen op de opgenomen foto's, maar waarbij ook een aantal symbolen de vorm van de bloeiwijze aangeeft, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen een aar, een pluimaar of een pluim. Daarnaast worden als een soort determinatiekenmerken de totale hoogte, evenals de lengte en de breedte van de bladschijf aangegeven. Bij iedere soort staat een korte beschrijving van de belangrijkste kenmerken, onder andere van de standplaats, hetgeen de determinatie vaak bevestigt. Wat een beetje vreemd is, is de indeling van de soorten. Zo staan verwante of sterk op elkaar lijkende soorten vaak een heel eind uit elkaar, terwijl je in een fotoboek voor beginners juist zou verwachten dat

ze naast elkaar geplaatst zouden worden om de herkenning te vergemakkelijken. In eerste instantie denk je dan dat je een soort hebt gevonden, maar dat blijkt bij het verder bladeren toch niet het geval te zijn aangezien de gelijkende soort vele pagina's verderop toch nog is opgenomen. Dit geldt onder meer voor de verschillende *Glyceria*-soorten en staat Veenpluis bijna 30 pagina's verwijderd van Eenarig wollegras. Omdat niet alle inheemse soorten zijn opgenomen is vergelijking soms simpelweg onmogelijk. Van de zeggenfamilie is nog niet de helft van de Nederlandse soorten opgenomen en bij de russenfamilie ontbreekt de zeker in Zuid-Limburg niet schaarse Grote veldbies. Ondanks alle opmerkingen, is dit boek zeker een aanvulling op de beschikbare gidsen, aangezien in de meeste plaatjesflora's de grassen met hun onopvallende bloeiwijzen vaak weggelaten worden.

OLAF OP DEN KAMP